

Betekenis is dat vier soorten steltlopers de natie de rug toekeerden, terwijl slechts de Oeverloper zich definitief vestigde. Foto: Fred Hess.

Broedvogels nieuw in Nederland 1900-1999

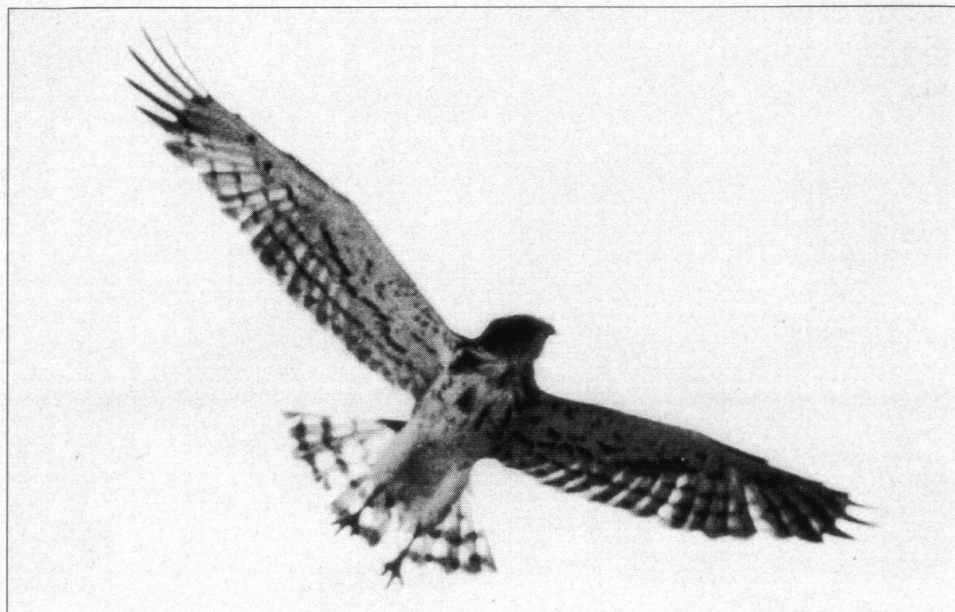
Gerard Ouweneel

Allerwegen zal men dit jaar balansen opmaken van hetgeen de twintigste eeuw opleverde. Bezien vanuit verschillende invalshoeken, zal ook het reilen en zeilen van onze avifauna aan bod komen. Bij afvinken van soorten die zich de afgelopen eeuw in Nederland vestigden, komen wij dan tot conclusies die onlosmakelijk verbonden blijken met zaken die zich in die honderd jaar afspeelden in het Nederlandse landschap, aan de opkomst van vogel- en landschapsbescherming, aan toegenomen tolerantie jegens vogels door een breed publiek en ook met een doorbraak in het ornithologisch onderzoek en zijn toepassingen.

Het tijdstip waarop een soort als regelmatige nationale broedvogel is te beschouwen, kan onder statistici leiden tot discussies. Schrijver is zich bewust dat zijn overzicht (tabel 1) niet bij ieder bijval zal vinden. Als norm hanteert men in dit land dat een soort ten minste vijf jaar onafgebroken binnen de grenzen moet hebben gebroed. In Engeland houdt men het op een broedende volgeneratie, waarbij de kanttekening dat dit soms moeilijk vast te stellen zal zijn. Maar ook onze maatstaf laat ruimte open. Veel soorten waren reeds onregelmatige broedvogel, alvorens de termijn van vijf opvolgende jaren vol te maken. In het overzicht zijn als aanvangsjaar zoveel mogelijk het jaartal van die ononderbroken vijfjarige termijn aangehouden. Soorten als Kwak (Lebrecht 1947), Steltkluut (Meininger et al 1996) en Lachstern (De Waard 1950) broedden de afgelopen eeuw ononderbroken langer dan vijf jaar in dit land, maar verdwenen weer of broeden werd

onzeker dan wel onregelmatig. Zulke soorten zijn ondergebracht in tabel 2 'onregelmatige broedvogels', maar logisch doorredenerend zou iets te zeggen zijn voor plaatsing in een aparte categorie.

Ongepaarde vogels die tot broeden kwamen (Grote Trap) en gemengde paren (Geelpootmeeuw, Dougalls Stern, Witvleugelstern) bleven buiten beschouwing. Ook ontbreken in tabel 1 de soorten die Sovon Vogelonderzoek Nederland in zijn de laatste jaren verschijnende rapporten rangschikt als waarschijnlijke broedvogels, waardoor de Roodhalsfuut buitengesloten bleef. Evenmin zijn opgenomen exoten (Lensink 1996), waarbij schrijver beseft dat de keuze om Knobbelzwaan wel als nieuwe broedvogel te beschouwen maar de Brandgans als exoot, voor discussie vatbaar is. Timmerman (1957) stelde destijds vast dat omstreeks 1950 zich wilde paren Knobbelzwanen hadden gevestigd in het

Slangenarenden verbleven de zomer van 1996 en 1997 op de Veluwe.

Foto: J. van Sasse van Yssel.

soort	jaar	soort	jaar	soort	jaar
Kuifeend	1904	Turkse Tortel	1950	Brilduiker	1985
Eidereend	1906	Barmsijs	1961	Roodmus	ca.1987
Stormmeeuw	1908	Grauwe Gans	ca.1970 #	Oeverloper	1988
Zwarte Specht	1915	Zwartkopmeeuw	1970	Grote Zilverreiger	1990
Geoorde Fuut	1918	Dwergmeeuw	1971	Slechtvalk	1991
Europese Kanarie	1922	Kramsvogel	1972	Taigaboomkruiper	1993
Pijlstaart	1923	Sijs	1972	Grote Mantelmeeuw	1993
Kleine Mantelmeeuw	1926	Kruisbek	1973	Kleine Zilverreiger	1994 # #
Vuurgoudhaan	1928	Raaf	1976 #	Oehoe	1997 # #
Krooneend	1942	Middelste Zaagbek	1977	Huiskraai	1997 # #
Knobbelzwaan	ca.1950	Buidelmees	1981		

eerder deze eeuw als broedvogel in Nederland verdwenen.

minder dan vijf achtereenvolgende jaren broedvogel. Kleine Zilverreiger onvoldoende gedocumenteerd.

Tabel 1. Overzicht nieuwe broedvogels in Nederland periode 1900-1999.

Roodhalsfuut	Ruigpootuil
Kwak	Bijeneter
Smient	Hop
Witooggeend	Middelste Bonte Specht
Zwarte Wouw	Waterspreeuw
Rode Wouw	Noordse Nachtegaal
Klein Waterhoen	Bergfluitier
Kleinst Waterhoen	Cetti's Zanger
Morinelplevier	Graszanger
Steltkluut	Waterrietzanger
Bonte Strandloper	Kleine Vliegenvanger
Lachstern	Keep
Witwangstern	Notenkraker

(naar A.B. van den Berg 1989).

Tabel 2. Overzicht onregelmatige broedvogels in Nederland periode 1900-1999.

Zwarte Meer. Meininger & Van Swelm (1994) gaan er vanuit dat de sinds eind jaren tachtig in het Deltagebied explosief als broedvogel toenemende Brandganzen, afkomstig zijn uit watervogelcollecties, aangevuld met defect geraakte overwinteraars. Weer wel werden opgenomen de geïntroduceerde Raaf en Grauwe Gans, waarbij overigens de laatste zich in de Flevopolders wel op eigen kracht zal hebben gevestigd (Dubbeldam 1978). Veel valt ervoor te zeggen om de Witte Ooievaar te beschouwen als een derde soort die dankzij een project voor de natie behouden bleef.

Voor de Kleine Zilverreiger geldt dat de komst als broedvogel in Nederland (nog) niet tot tevredenheid werd gedocumenteerd. Of de Oehoe een nationale broedvogel zal blijven, hangt ervan af of in het management-team van de Eerste Ne-

derlandse Cement Industrie zich vogelbeschermers bevinden. De positie van de jongste aanwinst, de Huiskraaien van Hoek van Holland, die daar in 1997 voor het eerst met succes broedden, is natuurlijk nog flinterdun. Maar hetgeen deze soort in het Midden-Oosten heeft laten zien als hardnekkige immigrant, opent kansen dat het een blijven zal blijken.

Onregelmatige broedvogels

Ook al laten wij Kleine Zilverreiger, Oehoe en Huiskraai weg uit het overzicht en beschouwen wij Raaf en Grauwe Gans als 'speciale gevallen', dan blijft de hoeveelheid soorten die zich deze eeuw in Nederland vestigde ruwweg vijfmaal hoger dan het aantal dat de natie de rug toekeerde. Buiten die speciale gevallen Raaf, Grauwe Gans en ook Witte Ooievaar stelt Langenhoff (1996) vast dat tussen 1900 en 1940 Bonte Strandloper, Bosruiter en Goudplevier verdwenen en tussen 1941 en 1970 Griel, Roodkopklauwier en Hop. Van deze zes is de Bonte Strandloper nog steeds onregelmatige broedvogel (Dijk & Borrius 1985), was er bijna veertig jaar na het laatste broedgeval van de Goudplevier toch weer dat ene vreemde broedgeval onder Budel in 1974 (Scharringa 1976) en komen er de laatste jaren ook weer meldingen van broedende Hoppen in Midden-Brabant (Van Dijk et al 1997).

Te constateren valt dat aardig wat soorten die figureren op de lijst 'onregelmatige broedvogels', aan het einde van de twintigste eeuw redelijke kans lijken te maken 'regelmatige broedvogels' te worden. Of de Roodhalsfuut in dat groepje zal prijken is de vraag, want die neemt sinds 1990 af in Noord-Duitsland, waarvandaan immigratie zou moeten plaatsvinden. Na afwezigheid van enkele decennia broedden in 1997 in Limburg drie paar Middelste Bonte Spechten met succes

en waren er nog eens vijf territoriale paren. (Van Dijk & Hustings 1997). Nog langer, precies zestig jaar, moest de natie het doen zonder broedende Waterspreeuwen. In 1993 was het in Limburg weer zo ver en ook nadien, zij het niet jaarlijks. De status van Klein en Kleinst Waterhoen als broedvogel blijft onzeker.

Aan iedere op het overzichtje 'onregelmatige broedvogels' staande soort is een verhaal verbonden. Waarschijnlijk gaven de begin jaren zestig in de Noordoostpolder en Flevoland broedende Morinelplevieren onder de vogelaars in dit land de meeste deining. En trouwens ook daarbuiten, want nu nog, bijna veertig jaar later, vragen buitenlandse collega's geheid hoe het met de bij ons broedende Morinelplevieren staat. Die vraag zal aanhouden zolang handboeken en veldgidsen doorgaan bij het verspreidingskaartje de Morinelplevier aan te geven als broedend in Nederland, zoals nu ook weer in het 'The Handbook for Bird Identification'. De normaal boven de boomgrens broedende Morinelplevier verkoos in Nederland te gaan broeden beneden de zeespiegel. Kennelijk vonden auteurs van vogelboeken dit zo'n sterk staaltje, dat ze ongaarne afstand doen van dit fenomeen.

Verleidelijk is het om te speculeren over soorten waarvan het broedgebied dicht is genaderd of die in dit land biotoop (gaan) aantreffen waarin ze uit de voeten kunnen. Zwarte Ooievaar, Krelzanger en Orpheusspotvogel broeden niet (meer) veraf. En hoewel de Slangenarenden die zomer 1996 en 1997 op de Hoge Veluwe verbleven, wel ver buiten hun normale verspreidingsgebied bivakkeerden, konden ze kennelijk goed rondkomen (Van Dijk & Hustings 1997). Met alle op stapel staande natuurontwikkelingsprojecten en daaruit voortkomende nieuwe niches, moeten

Verleidelijk is het om te speculeren over de Zwarte Ooievaar waarvan het broedgebied dicht is genaderd of die in dit land biotoop gaan aantreffen waarin zij uit de voeten kunnen.
Günter Tiede.

wij voorbereid zijn op onverwachtse broedsoorten.

Wetlandsoorten

Zomervogels zijn in de minderheid bij de Nederlandse nieuwkomers. In feite verlaat slechts één soort ons werelddeel volledig, de in Zuid-Azië overwinterende Roodmus. Wel zijn er ten minste zes die overwinteren vanaf ruwweg Midden-Frankrijk. De overige zijn standvogel of overwinteraar op onze breedte. Het lijstje nieuwe Nederlandse broedvogels laat eens te meer zien dat het zomervogels niet voor de wind gaat. Daarom is opmerkelijk dat soorten als Orpheusspottvogel, Krekeltzanger en Zwarte Ooievaar onze landsgrenzen naderen. Want dit zijn met uitzondering van de laatste, waarvan het Spaanse broedbestand deels blijft overwinteren op het Iberische schiereiland, zomervogels.

Indien wij de twintigste eeuw verdelen in vier tijdvakken van 25 jaar, valt op dat de laatste kwart eeuw de meeste nieuwe soorten opleverde. Tussen ruwweg 1975 en heden veranderde land, landgebruik en landschap het meeste van aanzien, maar kwam bovendien onder auspiciën van instellingen als Staatsbosbeheer, Sovon Vogelonderzoek Nederland en het Rijksinstituut voor Kust en Zee, langlopend structureel ornithologisch onderzoek van de grond en werd vergaarde kennis toegepast. Natuurlijk is het afwachten of de nieuwe broedvogels blijvertjes zullen blijken. Barmsijs, Kramsvogel en misschien ook Buidelmees lijken over het hoogtepunt heen en de positie van de Dwergmeeuw is niet iedere zomer duidelijk. Vervolgens is boeiend na te

gaan welke soortgroepen het beste presteerden. Dan zien wij dat eenden met zes soorten en meeuwen met vijf, het goed deden. Betekenisvol is dat vier soorten steltlopers de natie de rug toekeerden, terwijl slechts de Oeverloper zich definitief vestigde.

Tot slot de biotopen. Bij beoordeling van de zes Europese hoofdbiotopen, wetlands, bos, kust en duinen, stedelijke milieus, open landschappen en gebergtes, is de eerste conclusie dat van alle zes de biotopen, zich soorten in dit land vestigden; van open land en berggebieden met Europese Kanarie respectievelijk Oehoe overigens slechts één. In het tegenwoordige Nederland met zijn kleinschaligheid van dicht op elkaar aansluitende verschillende landschapstypen, valt niet in alle gevallen vast te stellen aan welke van de zes biotopen een (nieuwe) broedvogelsoort is gebonden. Is de Turkse Tortel een soort van het stedelijke milieu of van het open landschap of van beide? En in welk(e) biotop(en) zijn de Nederlandse Knobbeltzwanen te plaatsen? De bij ons broedende Slechtvalken zijn tot dusver vrijwel exclusief gebonden aan kunstwerken die hebben te maken met elektriciteitsopwekking en -voorziening, zodat er wat voor is te zeggen de soort onder te brengen in de categorie stedelijke milieus. Maar hoe dan ook, met ten minste elf soorten die zijn te beschouwen als wetland-broedvogels, waren van die zes biotopen de Nederlandse wetlands het meest in trek. En gelet op het reilen en zeilen van de karakteristieke Nederlandse moerasvogels (Van Turnhout 1998), verbaast die gang van zaken wel.

■ G.L. Ouweneel, Lijster 17, 3299 BT Maasdam.

LITERATUUR:

- Anonymus (1996): Het laatste broedvogelnieuws. Sovon Nieuws 9 nummer 2: 6.
Bakker, G. (1961): Morinelplevier broedt (met succes) in N.O.polder. Het Vogeljaar 9: 185-187.
Beaman, M. & S. Madge (1998): The Handbook of Bird Identification. Christopher Helm, A & C Black, Londen.
Berg, A.B. van den (1989): Lijst van Nederlandse vogelsoorten 1989. Santpoort-Zuid.
Berg, A.B. van den, T. van der Have, G. Kelji & D. Mitchell (1997): Vogels Kijken. Kosmos - Z&K Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
Bijlma, R.G. (1981): Bergfluiters *Phylloscopus bonelli* als broedvogel in Nederland. Limosa 54: 57-62.
Boerma, E., L.G. Groen, K.H. Voous & H.J. Wight (1987): Eerste Ruigpootuilen in Nederland. Limosa 60: 1-18.
Burton, J.F. (1995): Birds & Climate Change. Christopher Helm, A & C Black, Londen.
Commissie voor de Nederlandse Avifauna (1970): Avifauna van Nederland. Lijst van de in Nederland waargenomen vogelsoorten en hun geografische vormen. E.J. Brill, Leiden.
Dijk, A.J. van, F. Hustings & R. Offerleins (1994): Broedgevallen van de Roodhalsfuut *Podiceps grisegena* in Nederland in 1980-92. Limosa 67: 76-78.
Dijk, A.J. van & F. Hustings (1995): Broedseizoen 1995: enkele impressies. Sovon Nieuws 8 nummer 4: 14.
Dijk, A.J. van, F. Hustings, H. Sierdsema & T. Verstraël (1997): Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 1992-93. Limosa 70: 11-26.
Dijk, A.J. van, F. Hustings, H. Sierdsema & R. Meljer (1997): Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 1995. Sovon-monitoringsrapport 1997/06. Sovon, Beek-Ubbergen.
Dijk, A.J. van & F. Hustings (1996): Eerste resultaten zeldzame broedvogels 1996. Sovon Nieuws 9, nummer 4: 9-10.
Dijk, A.J. van & F. Hustings (1997): Zeldzame broedvogels 1997. Sovon Nieuws 10, nummer 4: 14-15.
Dijk, K. van & K. Borrius (1985): Broedende Bonte Strandlopers *Calidris alpina* in het Lauwersmeer. Limosa 58: 166-167.
Dubbeldam, W. (1978): De Grauwe Gans *Anser anser* in Flevoland in 1972-1975. Limosa 51: 6-30.
Erhart, F.C. (1994): Broedgevallen van de Oeverloper *Actitis hypoleucos* in Meinerswijk (Arnhem) en elders in Nederland. Limosa 67: 95-99.
Erhart, F.C. (1997): Oeverlopers *Actitis hypoleucos* profiteren van natuurontwikkeling. Limosa 70: 67-70.
Gorman, G. (1998): The spread of Black Woodpecker in Europe. Will it reach Britain next? Birding World 11: 390-395.
Hellebrekers, W.Ph.J. & M.J. Tekke (1969): Beknopt overzicht van zekere en mogelijke broedgevallen van de Kruisbek *Loxia curvirostra* in 1967. Limosa 42: 32-33.

Er komen de laatste jaren ook weer meldingen van broedende Hoppen in Midden-Brabant.
Foto: dr. J.G. Prins.

- Holloway, S. (1996): The Historical Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland 1875-1900. T. & A. D. Poyser, Londen.
- Hustings, F. & E. van Winden (1996): De Waterspreeuw als Nederlandse (onder)watervogel. Sovon Nieuws 9 nummer 4: 14-15.
- Kooij, H. van der & B. Voslamber (1997): Aantalsontwikkeling van de Grote Zilverreiger *Egretta alba* in Nederland sinds 1970 in een Europees perspectief. Limosa 70: 119-125.
- Langenhoff, V. (1996): Wegwijzer voor aankomende vogelaars. Uitgeverij Scheffers, Utrecht.
- Lebre, T. (1947): Een kleine broedkolonie van de Kwak *Nycticorax nycticorax* in Nederland in 1946 en 1947. Ardea 35: 149-156.
- Lensink, R. (1996): De opkomst van exoten in de Nederlandse avifauna; verleden, heden en toekomst. Limosa 69: 103-130.
- Meininger, P.L. & J.F. Bekhuis (1990): De Zwartkopmeeuw *Larus melanocephalus* als broedvogel in Nederland en Europa. Limosa 63: 121-134.
- Meininger, P.L. & K. de Kraker (1992): De Middelste Zaagbek *Mergus serrator* als broedvogels in ZW-Nederland, 1977-91. Limosa 65: 49-51.
- Meininger, P.L. & N.D. van Swelm (1994): Brandganzen *Branta leucopsis* als broedvogel in het Deltagebied. Limosa 67: 1-5.
- Meininger, P.L., C.M. Berrevoets & R.C.W. Strucker (1996): Kustbroedvogels in het Deltagebied in 1995. Werkdocument RIKZ/OS-96.807. Middelburg.
- Renssen, T.A. (1988): Herintroductie van de Raaf *Corvus corax* in Nederland. Limosa 61: 137-143.
- Scharrings, C.J.G. (1976): Broedgeval van de Goudplevier *Pluvialis apricaria* in Brabant. Limosa 49: 109-110.
- Schepers, F., E. van Asseldonk & F. Linsen (1992): Terugkeer van de Slechtvalk *Falco peregrinus* als broedvogel in Nederland? Limosa 65: 28-29.
- Sovon (1988): Vestiging van de Buidelmees *Remiz pendulinus* in Nederland: de ontwikkeling tot en met 1987. Limosa 61: 145-149.
- Sovon (1988): Nieuwe aantalschattingen van de Nederlandse broedvogels. Limosa 61: 151-162.
- Steen, J.J. van den (1977): Het eerste broedgeval van de Cetti's Zanger *Cettia cettia* in Nederland. Limosa 50: 61-62.
- Sluiter, J.E. (1958): Prisma Vogelboek. Prisma-Boeken.
- Speans, A.L. (1968): De mogelijke herkomst van broedende Kepen (*Fringilla montifringilla*) in 1965 en 1966 in Nederland. Limosa 41: 75.
- Strijbos, J.P. (1943): Nieuws van de Dwergmeeuw. In Weer en Wind 7: 193-198.
- Taapken, J. (1954): Turkse Tortelduif op zegetocht door Europa. Wiek en Sneb 2: 1-2.
- Telxela, R.M. (1979): Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Deventer.
- Timmerman, A. (1957): Wilde Knobbelzwanen (*Cygnus olor*) op het wildreservaat het Zwarte Meer. Limosa 30: 183-191.
- Tucker, G.M., M.F. Heath, L. Tomialojc & R.F.A. Grimmett (1994): Birds in Europe. Their Conservation Status. Cambridge, U.K.: BirdLife International (BirdLife Conservation Series no. 3).
- Turnhout, C. van (1998): Aantalsontwikkelingen van karakteristieke moerasvogels in Nederland. Rede uitgesproken op de Landelijke Sovon-dag van 28 november 1998.
- Veenhuizen, D.R. & A. Verver (1969): Tenminste één paar broedende Notenkrakers. Vogeljaar 17: 73-74.
- Vercrujssse, H.J.P. (1994): Eerste broedgeval van de Grote Mantelmeeuw *Larus marinus* in Nederland. Limosa 67: 111-113.
- Waard, S. de (1950): Drie broedparen van de Lachstern *Gelochelidon nilotica* op De Beer, Rozenburg, in 1949. Ardea 37: 161-167.
- Zijlstra, M., W. Dubbeldam & H. Reeze (1978): Broedgeval van de Waalerstaartrietzanger *Cisticola juncidis* in Nederland. Limosa 51: 69-73.